

GƏNCƏ-QAZAX KADASTR RAYONU BOZ-QONUR TORPAQLARININ MÜNBİTLİK SƏCİYYƏSİ

Mehdiyev M.M.

*Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
mehmanmehdiyev1979@gmail.com*

AMEA Torpaqsüənəşliq və Aqrokimya İnstitutunun fond materiallarına, şəxsi çöl və laboratoriya tədqiqatlarının nəticələrinə əsasən tərtib etdiyimiz "Gəncə-Qazax kadastr rayonunun torpaq xəritəsi"nin legendasına əsasən kadastr rayonunun torpaq örtüyü 17 torpaq tip və yarım tipi 57 növmüxtəlifliyi ilə təmsil olunmuşdur. Ərazidə dağ-qəhvəyi, dağ boz-qəhvəyi (şabalıdı), qəhvəyi-çəmən, boz-qəhvəyi (şabalıdı), boz-qəhvəyi (şabalıdı)-çəmən, çəmənləşmiş-boz, boz-qonur, allüvial-çəmən-meşə, allüvial-çəmən və çəmən-bataqlı torpaq tipləri yayılmışdır.

Gəncə-Qazax kadastr rayonunda boz-qonur torpaqlar şimal-şərqdə Ceyrançöl kadastr rayonu, cənub-şərqdə Açınohur kadastr rayonu ilə sərhədlərdə yerləşərək, zolaq şəklində yayılmışlar, ümumi sahəsi 35270,77 ha təşkil edir. Ərazidə boz-qonur torpaqların şoranlı (7771,00 ha), gipsli şoranlı (3158,00 ha), şorakətvari (8531,00 ha), suvarılan şorakətvari (8313,00 ha), şorakətvari şoranlı (2645,88), dərinlən şoranlaşmış (2847,21 ha) və tam inkişaf etməmiş (2003,00 ha) növmüxtəliflikləri yayılmışdır.

Bu torpaqlar kənozooy və yuxarı təbaşir dövrünün gilləri, qumları, qumlucaları və əhəngdaşları üzərində inkişaf etmişlər. Boz-qonur torpaqların inkişaf etdiyi ərazinin iqlim arid, bitki örtüyü seyrək, relyefi isə parçalanmış dağətəyi düzənliklərdən ibarətdir. Torpaqda gedən bioloji proseslər əsasən uzun müddətli olub, yüksək temperatur və aşağı rütubət şəraitində gedir. Bu torpaqlar üzərində əsasən efemerlər, yovşan-gəngiz və digər bitkilər inkişaf etmişdir. Ərazidə yayılmış boz-qonur torpaqlarda genetik qatlar aydın differensiasiya olunur. Bu torpaqları fərqləndirən əsas xüsusiyyətlər aşağıdakılardır: humusun miqdarının azlığı, "B" qatının kipləşmiş olması, genetik qatlarda gipsin və CaCO_3 kəskin differensiasiyası, alt şorakətli qatlarda gil hissəciklərinin toplanması. Bununla yanaşı boz-qonur torpaqların bəzi növmüxtəliflikləri üçün mühitin qələvi reaksiyası, gipsin aşağı qatlarda toplanması və profilin duzlardan yuyulması xarakterik hesab olunur.

Gəncə-Qazax kadastr rayonunda boz-qonur torpaqların torpaq analizi nəticələrinə, həmçinin ədəbiyyat və fond materiallarının təhlilinə əsasən humusla təminatı zəifdir- üst qatda humusun miqdarı 1,12-2,07%, yarım metrlik qatda 0,83-1,53%, 1 m-lik qatda 0,67-1,21% təşkil etmişdir. Boz-qonur torpaqların suvarılan variantlarında xam və dəmyə torpaqlara nisbətən humusun miqdarı çox da yüksək deyildir, bu torpaqlarda humusun profilin aşağı qatlarına doğru dartılması xarakterikdir. Ümumi azot və fosforun miqdarı müvafiq olaraq aşağıdakı hədudlarda dəyişilir - 0,11-0,16% və 0,12-

0,20%. Bu torpaqlar yüksək karbonatlı olaraq, bütün profil boyu karbonatlar müşahidə edilir: 10,93-23,26%. Boz-qonur torpaqların suvarılan şorakətvari variantında profilin orta qatlarında CaCO_3 miqdarı üst qata nisbətən yüksək olur, buna səbəb suvarma zamanı karbonatların üst qatlardan yuyularaq aşağı qatlara toplanmasıdır.

Boz qonur torpaqlarda udulmuş əsasların miqdarı az olaraq, 0-20 sm qatda 18,50-24,76 mq-ekv, 0-50 sm qatda 17,90-24,12 mq-ekv təşkil etmişdir. Udulmuş əsasların cəmindən Ca^{2+} kationu üstünlük təşkil edərək, udma tutumunun 50-70%-ni təşkil edir. Şorakətvari boz-qonur torpaqlarda udulmuş Mg^{2+} miqdarı yüksək olaraq, 40-45% təşkil edir. Udma tutumunda Na^+ -un miqdarı torpağın şorakətlik dərəcəsindən asılı olaraq 3-18% arasında dəyişir. Tədqiq olunan ərazidə boz-qonur torpaqların mexaniki tərkibi ağırillicəli və gilli olaraq, 0-100 sm qatda gil hissəciklərinin miqdarı 47,18-65,10%, lül hissəciklərinin miqdarı isə 15,79-30,54% təşkil etmişdir. Boz-qonur torpaqlarda məhlulun reaksiyasının yüksək qələvi xassəli olması fərqləndirici cəhətlərindən biri hesab olunur (pH-8,0-8,5). Quraq zonada yayılan bu torpaqlarda hiqroskopik nəmliyin miqdarı az olub, 3,3-3,7% arasında dəyişir. Qış otlqları altında boz-qonur torpaqların şoranlı, gipsli-şoranlı növmüxtəliflikləri yayılmışdır ki, bu torpaqların profilinin aşağı qatlarında (>1 m) güclü şorlaşma müşahidə olunur (0,45% -1,80%), suvarılan boz-qonur torpaqlarda isə asan həll olan duzların miqdarı 0,18-0,25% təşkil edir. Duz tərkibi gips formasında Ca^{2+} və Na^+ sulfatlarından ibarətdir.